

22. – S. 244; Siownik botaniczny... Op. cit. – S. 193; Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁵⁰Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁵¹Praktyczny siownik wspyczesnej polszczyzny... Op. cit. – T. 22. – S. 244; ⁵²Linde M. S. B. Op. cit. – T. I. – S. 624; Praktyczny siownik wspyczesnej polszczyzny... Op. cit. – T. 22. – S. 244; Siownik botaniczny... Op. cit. – S. 193; Spylnik A. Op. cit. – S. 17; ⁵³Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; Spylnik A. Op. cit. – S. 17; ⁵⁴Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; ⁵⁵Uniwersalny siownik jkzyka polskiego... Op. cit.; Siawski F. Siownik etymologiczny jkzyka polskiego. – Krakyw, 1958-1965. – T. 2. – S. 257-258; ⁵⁶Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁵⁷Непоп-Айдачич Л. В. Стереотипні риси дзвоників... Зазнач. праця (у друці); ⁵⁸Uniwersalny siownik jkzyka polskiego... Op. cit.; Praktyczny siownik wspyczesnej polszczyzny... Op. cit. – T. 36. – S. 205; Kariowicz J., Krycki A., Niedzwiedzki W. Op. cit. – T. 5. – S. 567; ⁵⁹Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; ⁶⁰Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁶¹Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; ⁶²Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; ⁶³Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук та ін. – К., 2003. – Т. 4. – С. 651; ⁶⁴Старославянський словарь (по рукописам X-XI веков) / Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой. – М., 1999. – 2-е изд. – С. 576; ⁶⁵Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; Kariowicz J., Krycki A., Niedzwiedzki W. Op. cit. – T. 2. – S. 616.

О.В Левко, асп.

ІДІОСТИЛЬ ЕПІДЕЙКТИЧНИХ ТВОРІВ ІОАННА ЗЛАТОУСТА: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті подається історія дослідження ідіостилю епідейктичних промов Іоанна Златоуста у вітчизняній та іноземній лінгвістиці, висвітлюються різні підходи до вивчення ідіостилю. Базуючись на концепції Ю. Караулова про три рівні мовної особистості, автор статті розглядає одиниці мотиваційного рівня мовної особистості, досліджує прецедентні

тексти, введені у дискурс епідейктичних творів Іоанна Златоуста, як один з компонентів ідіостилю проповідника.

In this article the history of investigation of the individual style of epideictic sermons of John Chrysostom in native and foreign linguistics is given. According to the conception of J. Karaulov about three levels of linguistic personality, the author of the article examines units of the motivational level, investigates precedent texts, which are input in the discourse of the epideictic sermons of John Chrysostom, as one of components of the preacher's individual style.

У сучасній вітчизняній класичній філології грекомовна патристика ранньовізантійської епохи потребує дослідження в контексті сучасної парадигми лінгвістики. Спадщина видатного християнського оратора IV століття Іоанна Златоуста привертала увагу багатьох вчених в різні часи. Промови автора досліджувалися в різних аспектах вітчизняними, в-основному, до 1917 року, та іноземними лінгвістами. На теренах нашої країни традиція дослідження християнських авторів була перервана у XX столітті, що спричинило велику шкоду науковому лінгвістичному осмисленню їхньої спадщини. Сьогодні лінгвістичний інтерес до творів авторів, які жили на зламі епох античності та християнства, починає відроджуватись. Стиль епідейктичних творів Іоанна Златоуста став зразком для наступних поколінь візантійських ораторів, а також письменників Київської Русі. Тому дослідження ідіостилістичного простору епідейктичних творів автора проліє світло на питання ораторської традиції Візантії та Київської Русі.

На Заході традиція лінгвістичного осмислення спадщини ранньохристиянських та візантійських авторів не переривалася, тому іноземна філологія налічує чимало праць, які в тій чи іншій мірі торкаються дослідження стилю творів Іоанна Златоуста, питань впливу античної риторики на промови автора, аналізу мовних та риторичних особливостей тексту промов.

Твори Іоанна Златоуста стали об'єктом лінгвістичної рефлексії ще у візантійську епоху. Перші спроби лінгвістичного дослідження промов Іоанна Златоуста засвідчені у візантійського автора VI століття Михайла Пселла. Критичні есе Михайла Пселла орієнтуються на зразок аналізу стилю стародавніх афінських

ораторів у пізньоелліністичного оратора Діонісія Галікарнаського і присвячені стилістичному дослідженню творів Григорія Богослова, Василя Великого й Іоанна Златоуста¹.

Проблемі дослідження стилю епідейктичних творів Іоанна Златоуста присвячена праця Томаса Америкера². У цій роботі автор розглядає стан сучасного йому наукового освоєння зазначеного предмету, зокрема, висвітлюються різні наукові погляди стосовно впливу античної риторики, а саме другої софістики, на стиль творів Златоуста та робить висновок про деяку стилістичну залежність промов Златоуста від промов представників другої софістики³.

Е. Норден мінімізує вплив другої софістики на стиль Златоустових епідейктичних творів⁴, натомість Л. Акерман стверджує, що Златоуст писав у стилі апостола Павла і зовсім далекий від “поганого смаку” софістів⁵.

Серед вітчизняних праць, в яких висвітлюється окремі питання, що стосуються ідіостилу творів Іоанна Златоуста, необхідно назвати праці С. Аверинцева, який розглядав у порівняльному аспекті комунікативні стратегії авторів античної діатриби та авторів християнської проповіді, імітацію діалогу, взаємопроникнення “чужої” і “своєї” інтонації в гоміліях Златоуста⁶.

Критеріями дослідження ідіостилу у згаданих вище наукових працях є вживання мовних засобів в тексті, використання тих чи інших фігур та тропів, синтаксичні особливості тексту, відповідність організації мовного матеріалу нормам та теоретичним засадам античного красномовства, зіставлення зі зразками давньогрецької ораторської прози та виявлення впливів.

У зв'язку з величезним кроком вперед сучасного мовознавства вище окреслений стан дослідження проблеми вимагає нового осмислення ідіостилу творів Златоуста в контексті категорій сучасної лінгвістики.

Ключевим терміном даного дослідження є термін “ідіостиль”. Поняття ідіостилу є однією з домінантних категорій стилістики. Термін “ідіостиль” пов'язаний з терміном “стиль”. Термін “стиль” є багатозначним, тому навколо нього часто панує плутанина і невизначеність. Про визначення поняття “стиль” російський філософ О. Лосев зазначає таке: “Мені страшно занурюватися в той океан, який складають різноманітні розуміння стилю з усіх їх безладом і

плутаниною, не потонути в цьому океані можна тоді, коли ми будемо мати своє тверде поняття стилю⁷”.

Наприклад, за В. Виноградовим, "індивідуальний стиль — своєрідна, історично зумовлена, складна, але структурно єдина і внутрішньо пов'язана система засобів і форм словесного творчого вираження..."⁸ Представники формальної школи трактують ідіостиль як певний набір мовно-стилістичних прийомів, не вважаючи елементами стилю темп, ритм, тон, інтонацію, художнє мовлення, жанр, композицію.

Н. Болотнова, підсумовуючи різні підходи до дослідження ідіостилю, серед великого розмаїття напрямків виділяє чотири основних⁹. На її думку, протягом декількох десятиліть у стилістиці вивчення ідіостилю відбувалося з орієнтацією на окремі елементи художньої системи автора. Передусім дослідницька увага була звернена на вживання лексичних одиниць у творах автора, на їхні смислові форми та структуру. Представниками даного підходу були Т. Винокур, В. Виноградов, В. Григор'єв¹⁰.

Другий напрямок дослідження ідіостилю характеризується аналізом різних структурних та смислових форм організації мовного матеріалу в єдиному цілому та характеру їх співвіднесеності на рівні стилістичного узусу (В. Григор'єв, Н. Соколова, Н. Кожевнікова). Для цього напрямку властивий лексикоцентризм і орієнтація на виявлення загальних закономірностей у вживанні слів одним чи кількома авторами¹¹.

Третій напрямок сформувався під впливом когнітивної лінгвістики на основі моделювання “можливих світів” різних авторів. Другий і третій напрямок відображають вивчення проблеми ідіостилю з огляду на первинну комунікативну діяльність автора.

Четвертий напрямок дослідження ідіостилю визначається у межах комунікативної стилістики. Ідіостиль розглядається у тому аспекті, як конкретна мовна особистість автора організовує діалог з читачем, направляючи мовномисленнєву діяльність читача у руслі комунікативної стратегії тексту та інтенції творця¹².

Наше дослідження використовує здобутки попередників у царині дослідження ідіостилю творів Іоанна Златоуста, однак розглядає ідіостиль з позицій комунікативно-когнітивного напрямку, ґрунтуючись на праці Н. Болотнвої, Ю. Караулова, І. Арнольд.

За концепцією Ю. Караулова, за кожним текстом стоїть мовна особистість¹³. Ю. Караулов виділяє три рівні мовної особистості: вербально-семантичний (лексикон мовної особистості), когнітивний (тезаурус мовної особистості), діяльнісно-мотиваційний (прагматичний рівень мовної особистості)¹⁴. Базуючись на вище згаданій концепції Ю. Караулова, Н. Болотнова стверджує, що “ідіостиль – це складний, багатомірний, багаторівневий прояв особистості автора, яка стоїть за текстом, його лексикона, семантикона, граматикона, тезауруса, концептосфери, мотивів, які визначають своєрідність семантики та текстової організації¹⁵”.

Дослідження всіх компонентів ідіостилу виходить за межі даної розвідки. У даній статті ми зупинимося на одиницях мотиваційного рівня, які є одними з найважливіших компонентів ідіостилу автора. Ю. Караулов стверджує, що комунікативно-діяльнісні потреби мовної особистості є основними одиницями мотиваційного рівня, лінгвістичним корелятом яких можуть бути, зокрема, образи прецедентних текстів¹⁶.

В іншому місці Ю. Караулов стверджує, що “знання прецедентних текстів є показником приналежності до даної епохи і її культури¹⁷ Це твердження суголосне висловлюванню М. Бахтіна про те, що “текст – це діалог автора не лише з читачем, але й з усією сучаною і попередньою культурою¹⁸”. В контексті цих тверджень І. Арнольд говорить, що “текст має в собі сліди цього діалогу у вигляді алюзій, цитат, ремінісценцій. Це явище отримало назву інтертекстуальність¹⁹”. В дискурс мовної особистості прецедентний текст рідко вводиться повністю, а завжди тільки у звернутому компресованому вигляді – у вигляді переказу, фрагменту, цитати або лише натяку – семіотично²⁰.

До нас дійшли тексти понад 20 епідейктичних промов Златоуста, авторство яких не піддається сумніву. Прецедентні тексти, до яких звертається Златоуст в епідейктичних промовах, можна поділити на дві великі групи: сакральні тексти (книги Святого Письма) та античні літературні джерела.

Златоуст в своїх епідейктичних промовах дуже часто звертається до авторитету Святого Письма. Це або цитати, або перекази уривків, або апелювання до імені автора книги, до імені

персонажа, або навіть розмова з уявним співбесідником-персонажем з книги Святого Письма.

Серед цитат зі Святого Письма в досліджуваних гоміліях Златоуста є цитати майже з усіх книг Нового Завіту (всі чотири Євангелія, Діяння апостолів, Послання апостола Павла) і з деяких книг Старого Завіту (Буття, Вихід, книги Царств, книга пророка Ісайї, пророка Єремії, пророка Даниїла, Плач Єремії, Псалми, книга Еклезіяста, книга Ісуса Сіраха, Притчі Соломона, Пісні пісень). Дуже часто Златоуст цитує апостола Павла, який був ідеалом для проповідника. Златоуст присвятив сім епідейктичних промов апостола Павлу.

Серед переказів зустрічаються історії про багатостраждального Іова (Бесіда про мучеників), праведного Йосипа (Бесіда про мучеників Ювентина і Максиміана), історія пророка Іони в Ніневії (Бесіди про покаяння). Натяками і алюзіями на книги Святого Письма текст епідейктичних творів Златоуста пересипаний дуже рясно.

Статистика з прецедентними текстами іншого різновиду, коли йдеться мова про античні літературні джерела, досить відрізняється від вище сказаного. У гоміліях Златоуста можна знайти лише невелику кількість цитат та алюзій на античні джерела, на відміну від його старшого сучасника Григорія Богослова. За висловом Г. Флоровського, “Златоуст ніколи не був схвильований філософською проблематикою еллінізму і ніколи йому не доводилося мирити в собі елліна та християнина. Це була скоріше “філологічна”, а не філософська культура”, характерна для усього антиохійського культурного типу²¹”. Детальний аналіз текстів показує, що Златоуст знайомий з філософськими текстами античності, зокрема, зі вченням Платона, Зенона Елейського, філософією кініків, однак оцінює їх і подає слухачам, вихованим на зразках античності, у світлі християнського вчення: *“πάντα περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς διαλέγονται, ἑτέραν ἡμῖν ζωὴν εἰσάγοντες καὶ βίον ἄλλον, καὶ πλοῦτον καὶ πενίαν, καὶ ἐλευθερίαν καὶ δουλείαν, καὶ ζωὴν καὶ θάνατον, καὶ κόσμον καὶ πολιτείαν, πάντα ἐξηλλαγμένα. Οὐ καθάπερ Πλάτων, ὁ τὴν καταγέλαστον ἐκείνην πολιτείαν συνθεῖς, καὶ Ζήνων, καὶ εἴ τις ἕτερος πολιτείαν ἔγραψεν, ἢ νόμους συνέθηκεν²² - Апостоли розповідають лише про небесне, показуючи нам інше життя й інший спосіб*

життя, багатство і бідність, свободу і рабство, життя і смерть, світобудову і державний устрій дивним чином, зовсім не так, як Платон, який написав відому “Політію”, чи Зенон, чи як кожен, хто писав про державний устрій чи встановлював закони.”

Алюзії на давньогрецьку міфологію у гоміліях Златовуста зустрічаються рідко. Використовує він образи чи персонажі міфології, наприклад, при порівнянні з гріховними пристрастями. В одній з гомілій автор порівнює пияцтво зі Сциллою та Гідрою: “*Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς μυθοποιουμένης Σκύλλης καὶ Ὑδρας, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς μέθης πολλὰς ἔστι κεφαλὰς ἰδεῖν, ἐντεῦθεν πορνείαν, ἐκεῖθεν ὀργὴν, ἄλλοθεν βλακείαν, ἑτέρωθεν ἔρωτας ἀτόπους φρομένους.*”²³ – Як у міфічної Сцилли та Гидри, так і у пияцтва багато голів: тут виростає у нього перелюбство, там гнів; тут недалекоість розуму, а там еротичне кохання”. Таким чином, персонажі міфології стають у творах Златовуста алегоріями на душевні пристасті, вади та гріхи.

Серед цитат на літературні джерела античності зустрічається кілька цитат з промов оратора Лібанія, вчителя Златоуста. У промові на пам’ять мученика Вавіли, Златоуст наводить цілі уривки з промови Лібанія “про святилище Дафни та храм Аполона”. В антіохійському передмісті знаходилися згадані святилище і храм, куди були перенесені моці мученика Вавіли. У той самий час блискавка вразила язичницьке святилище. Була виголошена промова Лібанієм на цю подію у формі плачу. Златоуст, у свою чергу, виголосив промову на честь мученика Вавіли, полемізуючи з Лібанієм. Крім уривків з промови Лібанія, Златоуст наводить в цій гомілії давньогрецький міф про Дафну і Аполона.

За словами Ю. Караулова, “Прецедентні для мовної особистості тексти сплітаються в таку сітку, пропустивши через яку її дискурс, ми отримуємо ті проблеми, які дана мовна особистість вважає для себе життєво важливими і над рішенням яких вона б’ється; ми отримуємо перелік рис її індивідуального характеру, відображений за допомогою тих же прецедентних текстів; ми отримуємо систему і прагматичних критеріїв та оцінок, з якими мовна особистість підходить до життєвих ситуацій та колізій, а відповідно, і сукупність мотивів, які визначають її позицію і образ дії”²⁴.

Аналіз прецедентних текстів, до яких звертається Златоуст у своїх творах, вказує на його світоглядну позицію у світлі християнських ідеалів, літературні смаки, прагматичні критерії та оцінки, цілі та мотиви, з якими автор підходить до вирішення конкретних ситуацій. Характерно, як використовують одні і ті ж слова Златоуст і Лібаній для висвітлення події знищення святилищ Дафни, переслідуючи кожен свої цілі: Златоуст вчить євангельським ідеалам, навіть використовуючи міф про Аполона та Дафну, Лібаній виголошує апологію давньогрецьким світоглядним ідеалам. Введення в дискурс прецедентних текстів завжди означає вихід за межі повсякденності та ординарності у використанні мови і є одним із найважливіших факторів ідіостилю автора.

¹Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы. – М.: Азбука, 2004. – С. 306; ²Ameringer T.E. The Stylistic Influence of the Second Sophistic on the Panegincal Sermons of st. John Chrysostom. — Washington, 1921; ³Ibidem . – P. 9; ⁴Norden E. Die Antike Kunstprosa. – Leipzig-Berlin, 1915. – V. II – P. 669; ⁵Ackermann, L. Die Beredsamkeit des hi. Johannes Chrysostomus. – Wtirzburg, 1889. – P. 99; ⁶Аверинцев С.С. Указ. соч. – С. 295; ⁷Лосев А.Ф. Форма-Стиль-Выражение. – М.: Мысль, 1995. – С. 150. ⁸Виноградов В.В. О теории художественной речи. – М.: Наука, 1971. – С. 105; ⁹Болотнова Н. С. Изучение идиостиля в современной коммуникативной стилистике художественного текста // II Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык: исторические судьбы и современность": Тезисы докладов. –М., 2004. – С. 50; ¹⁰Там само. – С. 51; ¹¹Там само. – С. 51; ¹² Там само. – С. 51; ¹³Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – С. 27; ¹⁴Там само. – С. 189; ¹⁵Болотнова Н. С. Указ. соч.; ¹⁶Караулов Ю.Н. Указ. соч. – С. 215; ¹⁷Там само. – С. 216. ¹⁸Бахтин М.М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – С. 931; ¹⁹Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб.ст. / Науч. редактор П.Е. Бухаркин. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – С.376.; ²⁰Караулов Ю.Н. Указ. соч. – С. 218); ²¹Флоровский Г.В., прот. Восточные отцы IV века. – Париж, 1990. – С. 205; ²² Patrologiae cursus completus. Series graecae. — Paris, 1850—1887. — Vol. 57. – Pagin. 18, 52 –19, 4; ²³ Ibidem. – Vol. 58. – Pagin. 659, 21-25. ²⁴Караулов Ю.Н. Указ. соч. – С. 235.